

lásával jár együtt. Mindezt Marquard aprólékosnak nem tekinthető, de igen hatásos történeti vázlata hivattott alátámasztani, amely egyben indokolja, miért éppen az egyetemes történelem az esszégyűjtemény címszereplője. Amikor a politeizmust egyistenhit váltotta fel, a történetek sokasága helyébe egy „monomitosz” lépett. A kereszténység az emberi történelmet üdvtörténeteként értelmezte, s ettől az örökségtől a szekularizálódó történelemfilozófia sem tudott teljesen elszakadni. Leggrandiózusabb kísérletei a történelemben az emberiség egyetemes haladását vélik felfedezni, ha nem is az üdvözülés, de egy utópikus társadalmi cél felé. Marquard végesség-felfogása alapjaiban ingatja meg ezt az elképzelést; hiábavaló próbálkozás az esetleges tényezőket egyetlen abszolút elbeszélés, például az egyetemes történelem medrébe kényszeríteni. Élünk inkább a lehetőséggel, hogy számtalan történetet mesélhünk önmagunknak – önmagunkról.

Ezen a ponton lép túl Marquard a filozófiát megtagadó filozófus paradoxonán. Antropológiai tétele szerint az ember alapvetően történetmesélő lény, ezért a filozófia, beismert hozzánemértése ellenére, egyfajta kompenzációt jelenthet számára a modern világ mindent racionalizáló, tárgyiasító monomitoszával szemben. Ez a felismerés foglalja egységbe a kötet írásait, a szerző kifinomult iróniája és a műfajban szo-

katlan humora pedig bőségesen kompenzálja a kitarító olvasót fáradozásaiért.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Mesterházi Miklós és Miklós Tamás, Atlantisz Kiadó, Bp., 2001. 437 o. 1795 Ft)

Jacob Burckhardt: Világtörténelmi elmélkedések

Jacob Burckhardtot a 19. század legjelentősebb német történészei között tartja számon az utókor. Egyetemi előadásainak gyűjteménye ehhez méltóan teljesíti alcímében tett ígérését, vagyis kitűnő bevezetést nyújt a történelem tanulmányozásába. Aki azonban precíz módszertani megalapozást remél a kötetből, óhatatlanul csalódní fog. Burckhardt gondolatmenetét ugyanis éppen a történetírás „végső elveivel” kapcsolatos kételyek teszik megfontolásra érdemessé.

„Aki a világra ésszerűen tekint, arra a világ is ésszerűen néz vissza. Ó, te fafej!” A főszöveg margójára feljegyzett gúnyos kirohanás a rendszer történelemfilozófiát, főként annak hegeli változatát veszi célba, amellyel Burckhardt, nyíltan vagy burkolt formában, az egész mű során hadakozik. A hagyományos filozófiai megközelítés saját fogalomkészlete alapján ér-

telmezi a történelmet (az Ész kibontakozásaként, a Szellem önmagára ébredéseként vagy a társadalmi osztályok csatateréként), ezért nem meglepő, ha a történelmi események az adott filozófiai álláspontot látszanak igazolni. A probléma forrása a filozófia azon törekvése, amely minden jelenség mögött általános elveket keres. A történelemben ugyanis nem bukkanhatunk ilyenekre; egyetlen kivételként talán az emberi szenvedést lehet említeni. Burckhardt természetesen nem a szenvedés történetét készül megírni, csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy a történetírás mindig előfeltevéseken nyugszik, s ugyanazok az események több különböző szempont szerint is megközelíthetők.

A történész feladata tehát nem pusztán „adatrögzítés”, hanem értelmezések kidolgozása. Mindez nem önkényességre való buzdítás; ahogyan a költői művek, úgy a történelem értelmezésében is létrejön egyfajta egyetértés. Burckhardt amellet érvel, hogy ezt a konszenzust nem érdemes filozófiai fogalmakra alapoznunk. A történelemfilozófia szemszögéből ugyanis a kezdet és a vég bizonyul meghatározónak: gondoljunk csak az állam kialakulását magyarázni kívánó társadalmi szerződés elméletére vagy a történelem végével beköszöntő boldogabb korszak különféle változataira. A történelem kezdetét és végét illetően viszont nem rendelkezünk semmiféle tudással, csupán mérész spekulációkra hagyatkozhatunk.

Ezért szorgalmazza Burckhardt a filozófiai köntös levetését. Ennek érdekében pedig, hogy a történettudomány ne maradjon meztelen, megteszi saját javaslatát.

Eszerint a történelmet olyan lezáratlan folyamatként érdemes szemlélőnünk, amelyet három „erőtényező” tart mozgásban: az állam, a vallás és a kultúra. A három tényező bonyolult kölcsönhatásának feltérképezése biztosít általános keretet a történész számára, amelyen belül már nekiláthat az őt foglalkoztató kérdések tárgyalásának, még hozzá anélkül, hogy mindent egyetlen általános elvnek rendelne alá. Burckhardt két témakört emel ki a lehetőségek szinte végtelen tárházából. Egyrészt a nagy birodalmak válsága és bukása foglalkoztatja, másrészt pedig a kiemelkedő személyiségek (például Nagy Sándor vagy Napóleon) szerepe a történelem alakulásában. Az e témakörökben végzett vizsgálódások teszik teljessé a történelemfilozófia kritikáját, hiszen Burckhardt a pusztán polémia helyett működőképes alternatívával rukkolt elő. Vállalkozásának sikerét pedig mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a könyv gerincét alkotó történelmi fejtegetések a mai olvasó számára is izgalmas szellemi kalandot jelentenek.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Báthori Csaba és Hidas Zoltán, Atlantisz Kiadó, Bp., 2001. 290 o. 2695 Ft)